

**BEŞERİ COĞRAFYA PERSPEKTİFİNDEN TATARİSTAN
CUMHURİYETİ**
(*The Republic of Tatarstan from the Perspective of Human Geography*)

Doç. Dr. Emin ATASOY

Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü

Doç. Dr. Vedat ÇALIŞKAN

*Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya
Bölümü*

Doç. Dr. Elena GALAI

Belarus Devlet Üniversitesi, Coğrafya Fakültesi, Coğrafi Ekoloji Bölümü

ÖZET

Bu çalışmada Rusya'nın en gelişmiş ve en zengin özerk cumhuriyetlerinden biri olan Tataristan'ın beşeri potansiyeli, etnik yapısı ve nüfus özellikleri irdelenmiştir. Çalışma ile Tataristan'ın coğrafi konumu, jeopolitik ve jeoekonomik hassasiyetlerinin yanı sıra kentleşme özellikleri ve heterojen nüfus yapısı da tartışılmaya açılmıştır. Ayrıca, Rusya sınırları içindeki Tatar etnosunun nicel değişimi ve coğrafi dağılışı özelliklerini ortaya konulması; Tataristan'ın etnik yapısındaki değişimlerin zaman ve mekân perspektifi bakımından analiz edilmesi de bu çalışmanın ele aldığı konular arasındadır. Çalışmada dikkat çekilen iki temel sonuç vardır. Bunlardan ilki, son iki nüfus sayımında Tataristan ve Rusya Federasyonu sınırları içinde yaşayan Tatarların farklı alt milletlere, farklı alt etnoslara bölünerek-ayrıştırılarak, toplam nüfus miktarlarının düşük gösterilmesidir. Çalışmada, bu durumun sosyo-demografik ve siyasal bakımdan bazı önemli sorunlara yol açabileceği uyarısı yapılmaktadır. İkinci olarak yarı Slav - yarı Türk nüfus yapısı özelliğine sahip Tataristan'ın Rusya ile ekonomik ve siyasi birlikteliğinin kaçınılmaz görüldüğü vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Tataristan Cumhuriyeti, Tatar Nüfusu, Nüfus Yapısı, Rusya, Etnocoğrafya*

ABSTRACT

The human potential, ethnic structure and population characteristics of Tatarstan, one of the most developed and richest autonomous republics of Russia, were investigated in this study. With the study, the urbanization features and heterogeneous population structure of Tatarstan were brought up for discussion, along with its geographical location and geopolitical and geoeconomic sensitivity. In addition, revealing of the quantitative change in the

Tatar ethnos within the borders of Russia and its geographical distribution characteristics and the analysis of the changes in the ethnic structure of Tatarstan in terms of the perspectives of time and space are also among the issues this study addresses. There are two fundamental results which are highlighted in the study. The first one is that by dividing & segregating the Tatars living within the borders of Tatarstan and the Russian Federation into different sub-nations and different sub-ethnoses in the last two censuses, their total population amounts were shown to be low. In the study, it is warned that this might lead to some important problems in socio-demographic and political aspects. Secondly, it is stressed that the economic and political unity of Tatarstan with the characteristic of a semi-Slavic and semi-Turkish population structure with Russia appears unavoidable.

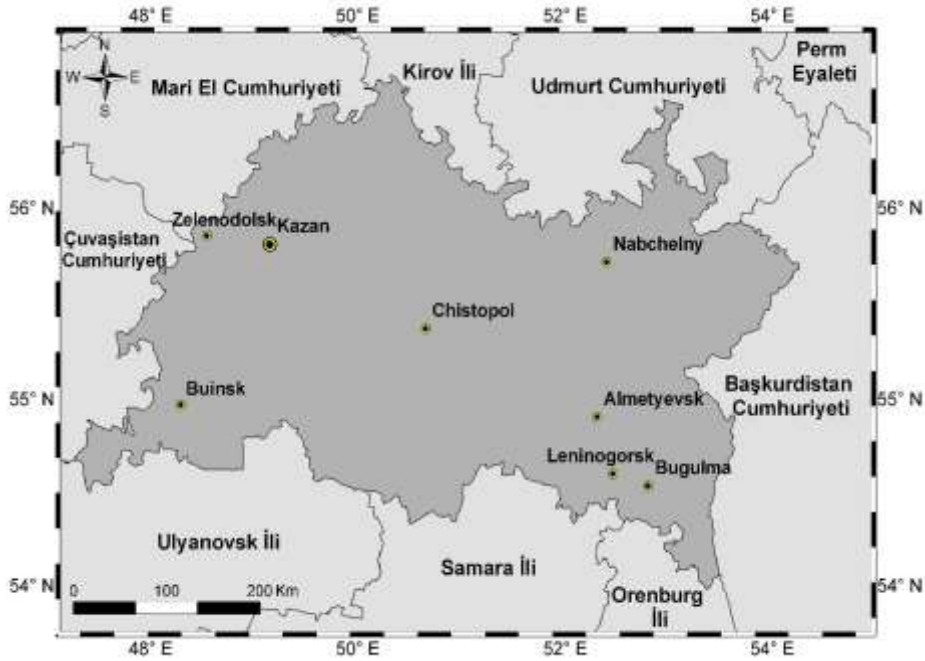
Keywords: *The Republic of Tatarstan, Tatar Population, Population Structure, Russia, Ethnogeography*

1.TATARİSTAN CUMHURİYETİNİN COĞRAFİ KONUMU VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Tataristan Cumhuriyeti, Avrupa'nın kuzeydoğu kesimi ile Rusya'nın batı kesiminin çakıştığı Orta Volga Havzasındaki tarihi İdil-Ural bölgesinde yer almaktadır. Doğu Avrupa Ovasının doğusunda, Ural dağ sıralarının batısında yer alan Tataristan, kuzeyinde Severniye Uvalı ve güneyinde Privoljskaya Vozvişennost gibi yüksek sahalarla çevrilidir. Volga nehri üzerindeki Kuybişevsk ile Kama nehri üzerindeki Nijnekamsk baraj gölleri, kapladıkları geniş yüzölçümleri ve güneybatı-kuzeydoğu yönünde şerit biçiminde uzanımlarıyla ülkeyi neredeyse ikiye ayırır. Stratejik bir coğrafi konuma sahip olan Tataristan, Avrupa ve Asya kıtalarının yanı sıra hem Baltık ve Hazar havzasındaki bölgeleri, hem de Slav ve Türk uluslarını birbirlerine bağlayan bir geçiş ülkesidir. Bunun bir sonucu olarak Tatarlar, Avrupa'nın en kuzeyindeki Türk toplulukların başında gelmekte; Orta Asya Müslüman dünyasının da İdil-Ural bölgesindeki uzantısını temsil etmektedirler. Ayrıca Tataristan etnik, dinsel ve kültürel özellikleriyle Orta Asya'nın Avrupa'daki uzantısı olarak Orta Asya Türk cumhuriyetleri ile Volga havzasındaki Türk cumhuriyetleri arasında adeta bir Avrasya kültür köprüsü olarak düşünülebilir. Tataristan, Avrasya kültür alanı içinde Hristiyan ve Müslüman toplumlarını, Slav ve Türk medeniyetlerini bir arada tutan, kültürel toleransın yüksek olduğu bir ülkedir.

BEŞERİ COĞRAFYA PERSPEKTİFİNDEN TATARİSTAN CUMHURİYETİ

Tataristan'ın uluslararası kara sınırı olmadığından dolayı tamamı Rusya Federasyonuna bağlı idari birimler ile çevrilidir. Tataristan'ın kuzeyinde Kirov oblasti (ili), kuzeydoğusunda Udmurt ve kuzeybatısında Mari El Cumhuriyetleri; batısında Çuvaşistan ve doğusunda Başkurdistan; ayrıca güneybatısında Ulyanovsk, güneyinde Samara ve güneydoğusunda ise Orenburg illeri ile çevrilidir. En uzun kara komşuluğu Başkurdistan, en kısa kara komşuluğu ise Orenburg İli ile (Şekil 1). Girintili-çıkıntılı kara sınırlara sahip olan Tataristan'ın kuzey-güney yönünde genişliği 290 km iken, doğu-batı yönünde bu mesafe 460 km.'yi bulmaktadır. Başkent Kazan'ın Moskova'ya olan uzaklığı ise 797 kilometredir.

Şekil 1. Tataristan'ın Coğrafi Konumu

Mısır için Nil, Macaristan için Tuna, Bangladeş için Ganj nehri neyse Tataristan için Volga nehrinin de yaşamsal önemi odur. Volga vadisinin sağladığı nehir ulaşımı sayesinde Tataristan hem Azak denizine ve Karadeniz'e, hem Hazar denizine, hem Baltık denizine, hem de Beyaz deniz ve Barents denizine bağlanmaktadır. Bu nedenle Tataristan karasal

bir ülke olmasına rağmen, akarsu ulaşımı sayesinde¹ denizlere açılabilen bir ülkedir. Tataristan bu özelliği sayesinde hem yolcu ve yük taşımacılığı, hem de ithalat-ihracat yapabilen bir “dolaylı deniz ülkesi” olarak tanımlanabilir.²

Tataristan, Sankt Petersburg – Nijni Novgorod – Kazan – Saratov – Astrahan eksenli bir akarsu ulaşım ağı ile Baltık ve Hazar denizleri arasında geçiş konumunda, stratejik öneme sahip bir ülkedir. Kuzeybatı-güneydoğu yönlü bu ulaşım güzergâhı Avrupa Rusya’sının can damarını oluşturduğu gibi petrol ve doğal gaz zengini Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan gibi Türk cumhuriyetleri ile de ulaşım bağlantıları açısından yaşamsal öneme sahiptir. Belomorsk – Petrozavodsk – Kostroma – Kazan – Samara – Volgograd – Rostov na Donu eksenli bir akarsu ulaşımı ile kuzey-güney yönünde bir ulaşım ağının tam ortasında yer alan Tataristan bu özellikleriyle stratejik önemini pekiştirmektedir. Subpolar (kutup altı) iklim kuşağındaki Beyaz deniz ve Barents denizi ile kış mevsiminde suları donmayan Azak ve Karadeniz limanları arasındaki nehir ulaşımında, Tataristan’ın başkenti Kazan işlek bir akarsu limanı görevini üstlenmektedir.

Kama, Belaya ve Vyatka ırmaklarının Volga’yla birleşme noktalarında yer alan Tataristan, bu nehir vadileriyle adeta büyük arazi parçalarına bölünmüştür. Bu nedenle ülke coğrafyası açısından Volga’nın hem bütünleştirici-yakınlaştırıcı, hem de uzaklaştırıcı-bölücü bir özelliği vardır. Gerçekten de Volga ve Kama nehirlerin oluşturduğu derin ve geniş vadiler ülke topraklarını adeta üç büyük parçaya bölmektedir. Volga’nın sağ yakasındaki topraklar “Predvoljje” olarak adlandırılır. Çuvaşistan ile sınırdış olan ve Tataristan’ın en batı bölgelerini oluşturan “Predvoljje” topraklarını göreceli engebeli sahalardan oluşan Volga Tepelik Arazileri (Privoljskaya Vozvişennost) tarafından şekillenmiştir. Büyük kentlerden ve önemli endüstri merkezlerinden yoksun olan bu bölgede Tetüşi, Buinsk, Kamskoe Ustye ve Nurpati gibi küçük kasabalar yer almaktadırlar. Kama vadisinin sağ yakası ile Volga’nın sol

¹ Tataristan’da akarsu ulaşımına müsait dört nehir vardır: Volga, Kama, Belaya ve Vyatka.

² Deniz veya okyanuslara ulaşılabilirlik açısından Atasoy’un yapmış olduğu gruplandırmaya göre Tataristan “deniz veya okyanus kıyısına sahip olmayan, dolaylı olarak deniz ulaşımından faydalanabilen ülkeler” grubunda yer almaktadır (Atasoy, 2010:26-27)

yakasındaki topraklar “Predkamie” olarak adlandırılır. Burası ülkenin en kuzeyde kalan sahalarını içermektedir. Dalgalı düzlüklerden ve kısmen akarsu vadileriyle parçalanmış, yükseltisi fazla olmayan ovalardan oluşan “Predkamye” aslında ülkenin hayati önem taşıyan bölgesidir. Çünkü başkent Kazan şehri ile Zelenodolsk, Arsk, Yelabuga ve Şemordan kentleri bu bölgede yer alır.

Kama vadisinin sol yakasında kalan topraklar “Zakamye” olarak adlandırılır. Burası yüzölçümü olarak ülkenin en geniş bölgesini oluşturur. Naberejniye Çelni, Nijnekamsk, Almetevsk gibi ülkenin en büyük endüstri merkezleri “Zakamie” bölgesinde yer alır. Bugulminsk-Belebeyevsk tepelik arazileri ile Vyatskiy Uval sırtları bu bölgenin en yüksek sahalarını oluştursalar da bu bölgede hiçbir yerde yükseklik 400 metreyi aşmamaktadır.³

Moskova-Omsk-Novosibirsk karayolu hattı Tataristan topraklarını doğu-batı istikametinde kat ederken, Arhangelsk-Kirov-Ulyanovsk-Volgograd-Novorosiyensk karayolu hattı da ülkeyi kuzey-güney istikametinde aşmaktadır. Böylece Tataristan batıda Baltık denizi ile doğudaki Ohotsk denizi, ayrıca kuzeydeki Beyaz deniz ile güneydeki Karadeniz kentleri arasındaki ulaşım güzergâhlarının düğümlendiği bir geçiş alanında yer almasıyla transit ulaşım görevi üstlenmektedir. Özellikle, Sankt Petersburg ve Moskova’dan gelen kara ve demiryollarını Yekaterinburg, Tümen, Omsk, Novosibirsk, İrkutsk, Habarovsk ve Vladivostok kentlerine bağlayan ulaşım güzergâhında Tataristan önemli bir kavşak konumundadır. Bir başka deyişle Avrupa Rusya’sının Volga havzası, Ural sanayi bölgesi, Sibiry ve Uzak Doğu bölgeleri ile kurulan ulaşım ilişkilerinde Tataristan jeostratejik ve jeoekonomik öneme sahiptir.

2.TATARİSTAN CUMHURİYETİNDE KENTLEŞME VE NÜFUS ÖZELLİKLERİ

Doğu Avrupa Ovasının doğu kesimlerinde ve Volga havzasının orta kesimlerinde yer alan Tataristan, 8 farklı idari birimle sınırdaş olan ancak denize kıyısı olmayan karasal bir cumhuriyettir. 27 Mayıs 1920

³ Daha detaylı bilgi için bakınız: Gorelova, A. A. & Mesyatseva, L. N. (1978); Özey, R. (2006); Özey, R. (2013a); Özey, R. (2013b); Pozdnyak, G. V. & Polunkina, N. N. (2003); Sevruk, M. A. (2008); Toçenov, V. V. & Markov, V. F. (1984);

tarihinde Tatar Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti⁴ kurulmuştur. 1920-1989 döneminde SSCB sınırları içinde yer alan Tataristan, SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu sınırları içinde özerk cumhuriyet olarak yerini almıştır. 30 Ağustos 1990 tarihinden itibaren "Tataristan Cumhuriyeti"⁵ adını taşımaktadır.

Rusya'daki federal yapının en büyük özelliği karmaşık ve asimetrik olmasıdır. Başka bir özelliği ise SSCB'nin siyasal ve idari mirasını sınırlar ve coğrafi mekân olarak sürdürmesidir (Atasoy, 2011:87). 1 Ocak 2013 tarihinde Rusya Federasyonu'nda kendi aralarında eşit olan 83 idari-yönetim birimi yer almaktadır: 21 Otonom Cumhuriyet (Respublika), 4 Milli Daire (Avtonomnyy Okrug), 9 Eyalet (Kray), 46 İl (Oblast), 1 Otonom İl (Avtonomnaya Oblast) ve 2 Federal Statüye sahip kent (Goroda Federalnogo Znaçenyie). Tüm bu 83 idari-yönetim birimi makro ölçekte 8 Federal Bölgede toplanmıştır⁶

Hem idari hem de iktisadi bakımından Volga Federal Bölgesi⁷ içinde yer alan Tataristan Cumhuriyeti 67 800 km²'lik yüzölçümü ile Litvanya, Letonya ve Gürcistan gibi devletlerin alan büyüklüğüne sahip bir ülkedir. Cumhuriyetin toplam nüfusu 3,8 milyon; ortalama aritmetik nüfus yoğunluğu da 55,4 kişi/ km²'dir. Tataristan'ın başkenti olan Kazan kenti 1,2 milyonluk nüfusu ile Rusya'nın en büyük kentlerinden biridir. Bir başka anlatımla Kazan'da yaşayan insan sayısı Cumhuriyet nüfusunun yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır.

Başkurt Cumhuriyeti'nden sonra hem alan hem de nüfus bakımından Volga Federal Bölgesinin ikinci en büyük cumhuriyeti Tataristan'dır. 1 Ocak 2010 tarihi itibarıyla Tataristan Cumhuriyeti'nin toplam nüfusu 3 778 500 olup, bunun 2 835 500'ü kentsel yerleşmelerde ve 943 300'ü kırsal yerleşmelerde yaşamaktadırlar. Bir başka anlatımla,

⁴ "Tatar Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti " Rusça "Tatarskaya ASSR" (Татарская АССР) olarak adlandırılır.

⁵ Tataristan Cumhuriyetinin Rusça adı "Respublika Tatarstan" (Республика Татарстан), Tatar Türkçesindeki adı ise "Tatarstan Respublikası" (Татарстан Республикасы) olup bazı kaynaklarda bu ülke kısaca "Tatarstan" olarak adlandırılmaya devam etmektedir. Her ne kadar Türkçe yazılı kaynaklarda bu cumhuriyet "Tataristan" olarak adlandırılrsa da bu ülkenin günümüzde resmi adı "Tatarstan" dır.

⁶ Daha detaylı bilgi için bakınız: <http://www.gov.ru/>

⁷ "Volga Federal Bölgesi" Rusça "Privoljskiy Federalnyy Okrug" oysa "Volga İktisadi Bölgesi" Rus dilinde "Povoljskiy Ekonomičeskiy Rayon" olarak adlandırılır.

BEŞERİ COĞRAFYA PERSPEKTİFİNDEN TATARİSTAN CUMHURİYETİ

söz konusu tarihte Tataristan nüfusunun %75,4'ü kentsel yerleşmelerde ve %24,6'sı kırsal yerleşmelerde yaşamaktadır. Aradan geçen 2 yıl içinde (1 Ocak 2013 tarihi itibarıyla) Tataristan Cumhuriyeti'nin toplam nüfusu 3 822 038'e yükselmiştir. Bu nüfusun 2 900 747'si kentsel yerleşmelerde ve 921 291'i kırsal yerleşmelerde yaşamaktadırlar (Rusya Devlet İstatistik Kurumu Başkanlığı, web, 2013). Son dönemde Rusya genelinde toplam nüfus azalırken, Tataristan nüfusunda küçük artışlar kaydedilmektedir.

Cumhuriyet	1926	1939	1959	1979	1989	2010	2026
Tataristan	2 588	2 914	2 850	3 436	3 638	3 779	3 648

Kaynak: Elektronik Rusya Halk Ansiklopedisi, <http://www.mojgorod.ru>

1926-2026 döneminde Tataristan Cumhuriyetinin toplam nüfusundaki değişimlerin yansıtıldığı Tablo 1'deki veriler irdelendiğinde aşağıdaki temel sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

- 1926-1959 döneminde cumhuriyet nüfusunun neredeyse hiç artmaması düşük doğum oranları ile değil İkinci Dünya Savaşındaki yüksek ölüm oranları ile açıklanabilir.
- 1959-1989 dönemi cumhuriyet nüfusunun önemli bir artış gösterdiği tek dönemdir. Sosyo-ekonomik ve politik krizlerin yaşanmadığı bu dönem, sosyalist rejimin huzur ve istikrarlı yıllarıdır. Ölüm oranlarının düşmesi, başka bölgelerden göç alma ve görece yüksek doğum oranları bu dönemdeki nüfus artışının temel nedenlerini oluşturmaktadır.
- 1989 sonrasındaki Postsovyet dönemde derinleşen demografik kriz, tüm Rusya'da olduğu gibi Tataristan'da da kendini hissettirmiştir. Bu sürece bağlı olarak 2026 yılındaki cumhuriyet nüfusunun neredeyse 1979 yılı düzeyine gerileyeceği tahmin edilmektedir. Aile kurumunun yıpratılması, doğurganlığın azalması, boşanmaların ve nikâhsız birlikteliklerin yaygınlaşması, ilk evlenme ve ilk doğum yaşının yükselmesi Postsovyet dönemindeki demografik krizin başlıca tetikleyici unsurlarıdır.
- Sonuç olarak, XXI. yüzyılda da Tataristan nüfusunun 4 milyonu aşması beklenmemektedir. 1926-2026 döneminde yani yüzyıllık bir dönemde cumhuriyet nüfusu ancak %141 artacaktır. Jeopolitik ve

jeoekonomik bakımlardan stratejik konuma sahip olan bu cumhuriyet, zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarının da etkisiyle güçlü bir iktisadi yapıya kavuşmuş olsa da ülkenin beşeri gücü için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Bu nedenle Rusya genelinde olduğu gibi Tataristan'ın da XXI. yüzyılda yüzleşmek zorunda kaldığı en önemli problemlerin başında nüfus azalması sorunu gelmektedir.

Postsovyet döneminde Tataristan'daki demografik değişimleri yansıtan Tablo 2 irdelendiğinde bazı kronik beşeri ve sosyal sorunların varlığı saptanmaktadır. Tablo 2'deki demografik veriler irdelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılabilir:

Tablo 2. Postsovyet Döneminde (1990-2009) Tataristan Cumhuriyetinin Temel Demografik Özellikleri					
Tataristan Cumhuriyeti	1990	1995	2000	2005	2009
Toplam Nüfus (bin kişi)	3675,4	3761,1	3786,8	3761,5	3778,5
Erkek Nüfusu (bin kişi)	1705,8	1752,5	1759,1	1734,3	1741,1
Kadın Nüfusu (bin kişi)	1969,6	2008,6	2027,7	2027,2	2037,4
Doğum Oranı (binde)	15,4	10,4	9,4	9,8	12,4
Ölüm Oranı (binde)	9,9	12,9	13,1	13,8	12,7
Doğal Nüfus Artışı (binde)	5,5	-2,5	-3,7	-4,0	-0,3
Ortalama Yaşam Süresi (yıl)	70,88	66,73	67,58	67,95	70,82
Erkeklerin Ortalama Yaşam Süresi (yıl)	65,09	60,00	61,05	61,33	64,97
Kadınların Ortalama Yaşam Süresi OYS (yıl)	75,97	73,86	74,45	75,01	76,59
Kaynak: Rusya Devlet İstatistik Kurumu Başkanlığı, www.gks.ru					

- 1990 yılında 3,6 milyon olan Tataristan nüfusu 2009 yılında 3,7 milyona ulaşmış; neredeyse 20 yıldır hiç artmamıştır. Düşük doğum oranları, yüksek boşanma oranları, ilk evlilik yaşının yükselmesi, tek çocuklu ailelerin yaygınlaşması, nüfusun cinsiyet oranındaki dengesizlikler Postsovyet dönemde derinleşen ekonomik kriz gibi etkenler, 1995-2009 dönemindeki negatif nüfus artışının başlıca nedenleridir.

- Tataristan'da kadın nüfusun fazlalığı XX. yüzyılın sonundan itibaren dikkati çekmektedir. Örneğin 2009 yılında erkek nüfusa oranla Tataristan'da 296 000 kadın nüfusun fazla oluşu, ülkedeki derin cinsiyet dağılım dengesizliğine kanıt oluşturmaktadır.

- Postsovyet dönemindeki demografik veriler, Sovyet dönemine göre daha olumsuz bir tabloyu yansıtmaktadır. Örneğin 1990 yılında doğum oranları binde 15,4 ve ölüm oranları da binde 9,9 iken aynı değerler 2009 yılında binde 12,4 ve 12,7'dir. Bir başka deyişle son 20 yılda bir yandan doğum oranları azalmış, diğer yandan ölüm oranları artmış ve tüm bunların sonucunda Tataristan'ın doğal nüfus artışı 1990 yılında binde 5,5 iken 2009 yılında – 0,3'e düşmüştür. Özetle, Postsovyet dönemindeki demografik kriz Tataristan'da da derinden hissedilmektedir. Son 20 yıllık dönemde ülkede görülen negatif nüfus artışı bu durumu yansıtmaktadır.

- Postsovyet dönemindeki ekonomik ve politik krizin olumsuz sosyal yansımaları ortalama yaşam süresi verilerinden de anlaşılmaktadır. 1990-2005 dönemindeki veriler hem kadınlar hem de erkekler için olumsuz bir tablo yansıtmaktadır. Postsovyet dönemde Tataristan 1990 seviyesindeki ortalama yaşam seviyesine tekrar ulaşmayı ancak 2009 yılında başarabilmiştir. 2009 yılında kadın nüfusun ortalama yaşam süresi yaklaşık 77 yıl iken erkek nüfusta bu sürenin sadece 65 yıl olması, yani 12 yıl daha kısa olması oldukça dikkat çekicidir. Bu durumun bir sonucu olarak genellikle eski Sovyet mekanındaki ülkelerde cinsiyet oranlarında büyük farklar ortaya çıkmaktadır. Bu demografik sorunun Tataristan'da da mevcut olduğu saptanmaktadır.

1 Ocak 2010 tarihinde Tataristan cumhuriyetinde nüfusu 10 000'den fazla olan yerleşmelerin sayısı 26, kent yerleşmelerinin sayısı 22, kasaba yerleşmelerin sayısı da 18'dir (Tataristan Özerk Cumhuriyeti Resmi Web Sitesi: <http://tatarstan.ru/>, 2013). Tataristan kentleri arasında sadece Kazan 1 milyondan fazla nüfusu ile metropol kentler grubunda yer alır. Naberejniye Çelni, Nijnekamsk ve Almetjevsk şehirleri ise 100 000'den fazla nüfusa sahip büyük kentler arasındadır. Bir başka anlatımla Tataristan'da, nüfusu 100 000'den fazla sadece 4 kente bulunmaktadır. 2010 yılında Tataristan'da nüfusu 50 000 ile 100 000 arasında 5 kent, nüfusu 20 000 ile 50 000 arasında olan 6 kent, nüfusu 10 000 ile 20 000 arasında olan 5 kent ve nüfusu 5 000 ile 10 000 arasında olan 2 kent yer almaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. 1959-2010 Döneminde Tataristan Kentlerinin Nüfus Değişimi (Bin Kişi)

Kent	1959	1970	1979	1989	2003	2010
Kazan	646,8	868,5	992,7	1094,4	1105,3	1136,6
Naberejniye Çelni	19,1	37,9	301,4	500,3	509,9	510,3
Nijnekamsk	- - -	49,0	134,2	190,8	225,4	227,1
Almetyevsk	50,9	87,1	109,6	129,0	140,4	142,1
Zelenodolsk	60,5	77,0	84,5	94,1	100,1	99,1
Bugulma	61,0	72,4	80,5	89,6	93,0	89,9
Yelabuga	22,0	31,7	35,6	53,5	68,7	70,5
Leninogorsk	38,6	46,6	53,6	62,1	65,6	65,5
Çistopol	51,9	60,0	64,3	65,5	63,0	61,1
Zainsk	8,8	5,1	30,3	36,6	41,1	42,0
Aznakayevo	11,7	21,9	26,7	32,2	35,4	34,4
Nurlat	12,7	17,5	18,6	23,5	32,5	32,1
Bavlı	13,3	14,7	16,1	20,0	22,9	23,2
Mendeleevsk	11,2	13,6	14,0	18,1	22,0	22,4
Buinsk	9,0	14,9	15,6	16,8	19,7	20,4
Agrız	20,3	19,3	20,1	19,7	18,6	19,2
Arsk	7,5	9,3	11,4	13,9	17,2	18,0
Menzelinsk	11,8	15,9	16,7	15,2	16,7	16,5
Mamadiş	9,0	9,7	10,3	11,8	13,5	14,6
Tetüş	7,9	8,5	10,2	10,5	11,9	11,4
Bolgar	7,0	7,2	8,4	8,4	8,7	8,3
Laişevo	6,2	5,5	6,7	7,1	7,7	7,9

Kaynak: Rusya Devlet İstatistik Kurumu Başkanlığı, www.gks.ru

1005 yılında kurulan ve 1437 yılında şehir ilân edilen Kazan⁸, günümüzde Rusya'nın en hızlı gelişen metropol kentlerinden biridir. 1811-1914 döneminde Kazan nüfusu 53 900'dan 194 200'e ulaşmıştır, yani yaklaşık bir asırda neredeyse 4 kat artmıştır. 1914-2010 döneminde, yine yaklaşık bir asırlık zaman diliminde bu kez kent nüfusu yaklaşık 6 kat artmıştır (Tablo 4). Postsovyet dönemde Rusya'da birçok kentin nüfusu azalırken, Kazan kentinin nüfusu küçük de olsa bir miktar artış göstermiştir.

Kazanka ırmağı ile Volga nehrinin birleştiği alanda kurulu olan Kazan, 7 ilçeden oluşmakta ve 425,3 km²'lik kentsel alan kaplamaktadır. 1 Ocak 2010 tarihinde 1 136 600 toplam nüfusa sahip olan Kazan

⁸ Kazan kentinin kuruluşunun 1000. yılı bir bayram olarak 2005 yılında tüm Tataristan'da büyük bir coşkuyla kutlanmıştır.

kentinde nüfusun cinsiyet yapısında büyük eşitsizlikler gözlenmektedir. Kent sınırları içinde 505 100 erkek ve 631 500 kadın yaşamaktadır. Bir başka anlatımla erkek nüfusa oranla Kazan'da 126 000 kadın fazlalığı vardır (<http://www.mojgorod.ru>, Elektronik Rusya Halk Ansiklopedisi, 2013).

Bugün 1,1 milyonu aşan nüfusu ile Kazan, Volga Federal Bölgesinin Samara'dan sonra ikinci en büyük ve Rusya'nın yedinci en büyük kentidir. Çok sayıda köy ve kasabayı kapsayan Kazan kentsel aglomerasyonun nüfusu ise 1,6 milyonu aşmaktadır. Kent nüfusunun %48,8'ini Ruslar ve %47,5'ini Tatarlar oluşturmaktadırlar. Kazan kentinde yaşayan diğer en kalabalık etnik toplulukların başında ise Çuvaşlar ve Ukraynalılar gelmektedir.

Tablo 4. 1811-2010 Döneminde Kazan Kentinin Nüfus Değişimi (Bin Kişi),

Yıl	Nüfus	Yıl	Nüfus	Yıl	Nüfus	Yıl	Nüfus
1811	53,9	1914	194,2	1959	646,8	2000	1 101,0
1840	41,3	1923	157,6	1970	868,5	2003	1 105,3
1863	63,1	1931	200,9	1979	992,7	2006	1 112,7
1897	130,0	1939	398,0	1989	1 094,4	2010	1 136,6

Kaynak: Elektronik Rusya Halk Ansiklopedisi, <http://www.mojgorod.ru>

3.TATARİSTAN CUMHURİYETİ'NİN ETNOCOĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

Türk, Fin-Ugor ve Slav kökenli milletler Volga Federal Bölgesi nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Asya ile Avrupa'nın birbirine yaklaştığı çevrede yer alan bu bölge aynı zamanda Müslüman ve Hıristiyan dünyasının da kesiştiği bir çevredir. Fin-Ugor milletlerden Mordovlar, Mariler ve Udmurtlar, Türk milletlerden ise Tatarlar, Başkurtlar ve Çuvaşlar bu bölgede yoğunlukta olan başlıca etnik unsurlardır. Bu saydığımız milletlerin tümü kendi cumhuriyetlerine sahip olsalar da tümünde belirgin bir Rus ve Tatar nüfus oranı dikkat çekmektedir (Atasoy, 2011:107-108).

Etnik yapı bakımından Tataristan heterojen ve çok kültürlü bir cumhuriyettir. Cumhuriyet sınırları içinde yaklaşık 115 etnik topluluğun

yaşamayı bunu kanıtlamaktadır.⁹ Fakat Tatar ve Rus toplulukları hem etnokültürel, hem etnopolitik, hem de sosyo-demografik bakımından Tataristan Cumhuriyetinin temel beşeri unsurlarıdır. Bu nedenle bugün hem Tatarca hem de Rusça resmi diller olarak kabul edilmektedirler. SSCB döneminde etnik Tatarlar ile etnik Rusların cumhuriyet nüfusu içindeki oranları dalgalanmalı bir seyir izlese de genel olarak bu dönemde iki topluluk arasında oransal bir eşitlik gözlenmektedir. Postsovyet döneminde ise etnik Rusların oranı azalırken, Tatar Türklerinin oranı yükselmiştir. Örneğin 1989 yılında %48,48 olan Tatar nüfus oranı 2010 yılında %53,20'ye yükselirken, aynı dönemde Rusların cumhuriyet nüfusu içindeki oranı %43,26'dan %39,70'e düşmüştür (Tablo 5). Bir başka anlatımla bugün Tataristan'da yaklaşık 2 milyon Tatar ve yaklaşık 1,5 milyon Rus yaşamakta ve bu iki büyük topluluk cumhuriyet nüfusunun yaklaşık %93'ünü oluşturmaktadır (Tablo 6).

Tablo 5. 1970-2010 Döneminde Tataristan Nüfusunun Oransal Etnik Dağılımı (%)

Millet/Azınlık	1970	1979	1989	2002	2010
Tatar	49,07	47,65	48,48	52,92	53,20
Rus	42,43	44,00	43,26	39,49	39,70
Çuvaş	4,90	4,27	3,69	3,35	3,10
Udmurt	0,78	0,74	0,68	0,64	0,7'den az
Ukraynalı	0,54	0,83	0,90	0,64	0,7'den az
Mordov	0,99	0,87	0,79	0,63	0,5'ten az
Mari	0,50	0,49	0,53	0,50	0,5'ten az
Başkurt	0,09	0,27	0,52	0,39	0,7'den az

Kaynak: Rusya Devlet İstatistik Kurumu Başkanlığı, www.gks.ru

Cumhuriyet sınırları içinde yaşayan üçüncü en kalabalık millet olan Çuvaşların Tataristan nüfusu içindeki oranı 1970 yılında %5'e yaklaşırken, 2010 yılında %3'lere kadar düşmüştür. Çünkü aynı dönemde Tataristan'ın toplam nüfusu artarken, Çuvaşların nüfusu 153 500'den 116 300'e azalmıştır. Aslında 1989-2010 arasındaki Postsovyet döneminde Ruslardan Başkurlara, Ukraynalılardan Marilere kadar Tataristan'da yaşayan tüm azınlıklarda bir nüfus azalması gözlenmektedir (Tablo 6). Negatif nüfus artışı ve iç göçler bu topluluklardaki nüfus azalmasının başlıca iki nedenidir.

⁹Tataristan etnik yapısı ile ilgili bakınız: Dubenyuk, N. V. ve Sergeyev, İ. Y. (2008:142).

Tablo 6. 1939-2010 Döneminde Tataristan Cumhuriyetinde Nüfusun Etnik Özelliklere Göre Dağılımı (Bin Kişi)

Millet/ Azınlık	1939	1959	1970	1989	2002	2010
Tatar	1421,5	1345,2	1536,4	1765,4	2000,1	2012,6
Rus	1250,7	1252,4	1328,7	1575,4	1492,6	1501,4
Çuvaş	138,9	143,6	153,5	143,2	126,5	116,3
Udmurt	25,9	22,7	24,5	24,8	24,2	23,5
Ukraynalı	13,1	16,1	16,9	32,8	24,2	18,2
Mordov	35,8	32,9	31,0	28,9	23,7	19,2
Mari	14,0	13,5	15,6	19,4	18,8	18,8
Başkurt	19,1	14,9	13,7

Kaynak: Rusya Demografi Enstitüsü Resmi Web Sitesi, <http://demoscope.ru>, 2013

Tataristan’da yaşayan ve etnik nüfusları 5 000’den fazla ama 25 000’den az olan büyük azınlıklara örnek olarak Udmurtlar, Ukraynalılar, Mordovlar, Mariler, Başkurtlar, Azeriler, Ermeniler ve Belaruslar gösterilebilir. Sayıları 1 000’den fazla ama 5 000’den az olan küçük azınlıkların başında ise Moldovyalılar, Almanlar, Yahudiler, Özbekler, Gürcüler, Tacikler ve Kazaklar yer almaktadırlar (Rusya Devlet İstatistik Kurumu Başkanlığı, 2013). Örneğin, 2002 yılındaki nüfus sayımında Tataristan Cumhuriyeti’nde 18 760 Kryaşen,¹⁰ 9 987 Azeri, 6 129 Belarus, 4 852 Özbek, 3 625 Tacik, 3 472 Yahudi, 2 882 Alman, 1 832 Kazak, 1 753 Gürcü, 1 004 Moldovyalı, 819 Lezgi, 664 Koreli, 464 Komi-Permyak, 482 Kırgız, 263 Litvanyalı ve 251 Avar tespit edilmiştir. (Rusya Demografi Enstitüsü Resmi Web Sitesi, 2013).

Cumhuriyet sınırları içinde yaşayan Bulgarlar, Çingeneler, Yunanlılar, Osetinler, Komiler, Karakalpaklar, Türkmenler, Lezgiler, Avarlar, Letonyalılar, Finlandiyalıları, İnguşlar, Estonyalıları, Polonyalıları, Çeçenler ve Hakaslar gibi azınlıkların hiç birinin toplam nüfusu 1000 kişiyi aşmaz. Dolayısı ile bu gruplar Tataristan Cumhuriyetinin en küçük mikro azınlıklarına örnek oluştururlar. Görüldüğü gibi Tataristan hem etnik hem de dinsel azınlıklar bakımından çok renkli, çok çeşitli, çok kimlikli bir nüfus profili özellikleri sergileyen heterojen bir cumhuriyettir. Tarihsel miras, iç ve dış göçler, coğrafi konum, SSCB yönetiminin izlediği nüfus ve yerleştirme politikaları, karma evlilikler gibi etkenler bu heterojen etnik dağılımı belirleyen en önemli faktörlerin başında gelir.

¹⁰ Rusya’da yaşayan Hristiyan Ortodoks Tatarlara “Kryaşen (Kreşin) Tatarları” denir.

4.RUSYA'DAKİ ETNİK TATARLARIN COĞRAFI DAĞILIŞI

Rusya Federasyonu içinde Ruslardan sonra yaşayan en kalabalık milleti Tatar Türkleri oluşturur. Aynı zamanda, Tatar Türkleri Rusya'nın en geniş coğrafi alana yayılmış ikinci en kalabalık etnik topluluğudur. Bir başka anlatımla Tatar diasporası Rusya'nın en güçlü ve en yaygın etnokültürel diasporaların başında gelir, çünkü Rusya'daki tüm federal bölgelerde ve tüm idari birimlerde ama çok, ama az sayıda etnik Tatar yaşamaktadır. 1989 ve 2002 yılında gerçekleştirilen son iki nüfus sayımında ülke toplam nüfusu içinde Tatarların hem oransal payları (%3,8) hem de toplam sayıları (5,5 milyon) pek değişmemiştir (Atasoy, 2011:70). Ayrıca unutulmaması gerekir ki, Tataristan Cumhuriyeti toprakları dışında yaşayan Tatarların sayıları, Tataristan'da yaşayanlardan çok daha fazladır.

Rusya Federasyonu içindeki 5,5 milyon etnik Tatar topluluğunun yaklaşık 2 milyonu, yani %30'dan daha azı Tataristan Cumhuriyeti sınırları içinde yaşamaktadır. (Juravsky vd. 2009: 20). Kamalov'a göre Rusya'da yaşayan etnik Tatarların yaklaşık %70'inin Tataristan Cumhuriyeti dışında yaşamalarının asıl nedeni Moskova Knezliği ile Rus Çarlık rejiminin uyguladığı baskıcı politikalar sonucunda binlerce etnik Tatarın kendi yurtlarını terk ederek imparatorluğun başka bölgelerine göç etmeye zorlanmalarından kaynaklanmaktadır. 1920'li yıllarda Orta Volga havzasında süren açlık ve kıtlık sonucunda yine binlerce Tatar yurdunu terk ederek Orta Asya'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Takip eden süreçte de Politbüro'nun direktifleri doğrultusunda, özellikle 1950-1970 döneminde binlerce Rus ailesi Tataristan'a göç ederek yerleşmiştir. Bu durum bir yandan cumhuriyetin kalkınmasını ve sanayileşmesini tetiklemiş, diğer yandan da demografik yapının Rus etnosun lehine değişmesini de sağlamıştır (Kamalov, 2007:289).

Bugün Rusya'daki en kalabalık Tatar toplulukları Volga Federal Bölgesindeki idari birimlerde yaşamaktadırlar. Örneğin Başkurdistan Cumhuriyeti nüfusunun %24'ünü, Udmurt Cumhuriyeti nüfusunun %7'sini, Mordovya Cumhuriyeti nüfusunun %5'ini, Mari El Cumhuriyeti nüfusunun %6'sını, Çuvaş Cumhuriyeti nüfusunun %3'ünü, Ulyanovsk İli nüfusunun %12'sini, Orenburg İli nüfusunun %8'ini, Perm

BEŞERİ COĞRAFYA PERSPEKTİFİNDEN TATARİSTAN CUMHURİYETİ

Eyaleti nüfusunun %5'ini Tatar Türkleri oluşturmaktadırlar (Ulyanov, 2006:326-436).

Rusya'daki Federal Bölgelere göre Tatar nüfusunun coğrafi dağılışı da oldukça ilginç özellikler göstermektedir. 2002 yılında Merkezi Federal Bölgesinde 288 000'den fazla Tatar Türkü yaşamaktadır. Bu bölgede 10 000'den fazla Tatar barındıran sadece iki idari birim vardır: Moskova kenti (166 083) ve Moskova İli (52 851). Bölgedeki diğer tüm idari birimlerde etnik Tatar nüfusu 10 000'den azdır (Tablo 7).

Tablo 7. Merkezi Federal Bölgesinde İdari Birimlere Göre Tatar Türklerinin Dağılımı (2002)

İdari Birim	Tatar Nüfusu	İdari Birim	Tatar Nüfusu
Moskova Kenti	166 083	Yaroslav İli	6 175
Moskova İli	52 851	Kostroma İli	2 731
Tver İli	6 717	Smolensk İli	2 424
Vladimir İli	8 670	Belgorod İli	3 391
Voronej İli	3 486	Tambov İli	2 730
İvanovo İli	8 205	Orlovsk İli	1 417
Ryazan İli	5 569	Lipetsk İli	1 751
Kaluga İli	4 299	Kursk İli	1 576
Tulsk İli	8 968	Bryansk İli	1 173

Kaynak: Rusya 2002 Nüfus Sayımı Resmi Web Sitesi, www.perepis2002.ru/index.html?id=17

Kuzeybatı Federal Bölgesi Rusya'da en az sayıda Tatar Türkünün yaşadığı bölgelerden biridir. Bu bölgedeki etnik Tatar nüfusu 2002 yılında 85 000 civarındaydı. Rusya'nın Moskova'dan sonra ikinci büyük kenti olan Sankt Petersburg 35 000'den fazla Tatar nüfusu ile Kuzeybatı Federal Bölgesinde en çok Tatar Türkü barındıran idari birimdir (Tablo 8).

Tablo 8. Kuzeybatı Federal Bölgesinde İdari Birimlere Göre Tatar Türklerinin Dağılımı (2002)

İdari Birim	Tatar Nüfusu	İdari Birim	Tatar Nüfusu
Komi Cumhuriyeti	1 5680	Arhangelsk İli	3 283
Sankt Petersburg Kenti	35 553	Karelya Cumhuriyeti	2 628
Leningradskaya İli	9 432	Vologodsk İli	1 857
Murmanskaya İli	7 944	Novgorod İli	2 080
Kaliningrad İli	4 729	Pskov İli	1 499
Nenetsk Milli Dairesi	211	--	--

Kaynak: Rusya 2002 Nüfus Sayımı Resmi Web Sitesi, www.perepis2002.ru/index.html?id=17

Güney Federal Bölgesinde yüksek oranda Türk ve Müslüman nüfus yaşamasına rağmen, Tatar diasporası bu bölgede yaygın değildir. Bu bölgede 2002 yılında yaklaşık 174 000 Tatar yaşamaktaydı ve bunların büyük bir bölümünü Kırım ve Astrahan Tatarları oluşturmaktadır. Bölge sınırları içinde 10 000'den fazla Tatar barındıran 5 idari birim vardır. En kalabalık Tatar topluluğu Astrahan İlinde yaşamaktadır (70 590 kişi). Ayrıca Volgograd İli ve Krasnodar Eyaletinin her birinde 25 000'den fazla Tatar nüfus olduğu tespit edilmiştir (Tablo 9).

Tablo 9. Güney Federal Bölgesinde İdari Birimlere Göre Tatar Türklerinin Dağılımı (2002)			
İdari Birim	Tatar Nüfusu	İdari Birim	Tatar Nüfusu
Volgograd İli	28 641	Çeçen Cumhuriyeti	2 134
Krasnodar Eyaleti	25 589	Adige Cumhuriyeti	2 904
Rostov İli	17 866	Kuzey Osetya Cumhuriyeti	2 108
Stavropol İdari Bölgesi	12 988	Dağıstan Cumhuriyeti	4 659
Astrahan İli	70 590	İnguş Cumhuriyeti	151
Kabartay – Balkar Cumhuriyeti	2 851	Kalmuk Cumhuriyeti	1 076
Karaçay – Çerkez Cumhuriyeti	2 021		
Kaynak: Rusya 2002 Nüfus Sayımı Resmi Web Sitesi, www.perepis2002.ru/index.html?id=17			

Volga Federal Bölgesi, Tatar diasporasının en güçlü ve en kalabalık olduğu bölgedir. Çünkü bölge genelinde 2 milyondan fazla Tatar Türkü yaşamaktadır (Tablo 10). Bölgede yaşayan Tatarların büyük bir bölümünü Kazan Tatarları; küçük bir bölümünü de Mişer ve Kryaşen Tatarları oluşturmaktadır. Tataristan hariç, Volga Federal Bölgesinin diğer idari birimlerinde yaşayan toplam Tatar nüfusunun, Tataristan Cumhuriyetinde yaşayan Tatarlardan daha fazla olması ilgi çekici bir durumdur. Bu sonuç kısmen, SSCB'nin kuruluşunda Tataristan Cumhuriyeti'nin sınırları çizilirken etnik yerleşim yoğunluğu kriterinin dikkate alınmadığına kanıt da olmaktadır.

BEŞERİ COĞRAFYA PERSPEKTİFİNDEN TATARİSTAN CUMHURİYETİ

Tablo 10. Volga Federal Bölgesinde İdari Birimlere Göre Tatar Türklerinin Dağılımı (2002)

İdari Birim	Tatar Nüfusu	İdari Birim	Tatar Nüfusu
Çuvaş Cumhuriyeti	36 379	Mari El Cumhuriyeti	43 377
Başkurt Cumhuriyeti	990 702	Perm Eyaleti	136 597
Ulyanovsk İli	168 766	Penza İli	86 805
Samara İli	127 931	Udmurt Cumhuriyeti	109 218
Orenburg İli	165 967	Kirov İli	43 415
Saratov İli	57 577	Mordovya Cumhuriyeti	46 261
Nijegorod İli	50 609	--	--

Kaynak: Rusya 2002 Nüfus Sayımı Resmi Web Sitesi, www.perepis2002.ru/index.html?id=17

Volga Federal Bölgesi'nde Tataristan Cumhuriyetine olan coğrafi yakınlık, tarihsel ve politik gelişmeler, SSCB dönemindeki göç politikaları, komşu milletlerle olan etnokültürel yakınlık vb faktörler, bu bölgede Tatar topluluğun yoğun olmasını belirleyen başlıca etkenlerdir. 2002 yılında Volga Federal Bölgesindeki idari birimlerin her birinde 35 000'den fazla Tatar yaşamaktaydı. Başkurt Cumhuriyeti, bir milyona yakın Tatar nüfusu ile tüm Rusya'da en çok Tatar topluluğu barındıran idari birimdir. Udmurt Cumhuriyeti ile Ulyanovsk, Samara, Perm ve Orneburg yerleşmelerinin her birinde ise 100 000'den fazla Tatar yaşamaktadır (Tablo 10).

Tablo 11. Ural Federal Bölgesinde İdari Birimlere Göre Tatar Türklerinin Dağılımı (2002)

İdari Birim	Tatar Nüfusu
Tümen İli	242 325
Hanti-Mansiysk Milli Dairesi	107 637
Sverdlovsk İli	168 143
Çelyabinsk İli	205 087
Yamalo-Nenetsk Milli Dairesi	27 734
Kurgan İli	20 899

Kaynak: Rusya 2002 Nüfus Sayımı Resmi Web Sitesi, www.perepis2002.ru/index.html?id=17

Ural Federal Bölgesinde yaklaşık 772 000 Tatar Türkü yaşamaktadır. Tümen ve Çelyabinsk illerinin her birinde 200 000'den fazla Tatar yaşarken, en az etnik Tatar Kurgan İli ile Yamalo-Nenetsk Milli Dairesi'nde yaşamaktadır (Tablo 11).

Coğrafi uzaklık, sert iklim koşulları, geç yerleşmeye açılma, cazip olmayan yaşam koşulları gibi etkenler Tatarların Sibiry ve Uzakdoğu

bölgelerine göç ederek yerleşmelerini engellemiştir. Bu nedenle bu iki bölgede Tatar diasporası güçlü ve yaygın değildir. Bu iki bölgede genelde Sibiryaya Tatarları çoğunlukta; İdil-Ural, Kırım ve Astrahan Tatarları ise azınlıktadırlar. 2002 yılında Sibiryaya Federal Bölgesinde yaklaşık 258 000 etnik Tatar yaşamaktadır. Bölge sınırları içindeki 6 idari birimde 20 000’den fazla etnik Tatar yaşar. Fakat en kalabalık Tatar nüfusu Kemerovo İli (51 030) ile Krasnoyarsk Eyaleti (44 382) tespit edilmiştir. Evenki Milli Dairesi ile Aginski-Buryatski Milli Bölgesi 400’den az Tatar nüfusları ile en az sayıda etnik Tatar barındıran idari birimlerdir (Tablo 12).

Tablo 12. Sibiryaya Federal Bölgesinde İdari Birimlere Göre Tatar Türklerinin Dağılımı (2002)			
İdari Birim	Tatar Nüfusu	İdari Birim	Tatar Nüfusu
Krasnoyarsk Yönetim Bölgesi	44 382	Çita İli	8 159
Kemerovo İli	51 030	Buryat Cumhuriyeti	8 189
İrkutsk İli	31 068	Ust-Ordinski Milli Dairesi	4 102
Tomsk İli	20 145	Tuva Cumhuriyeti	584
Omsk İli	47 796	Taymir Milli Dairesi	425
Novosibirsk İli	27 874	Altay Cumhuriyeti	460
Altay Eyaleti	8 899	Evenki Milli Dairesi	162
Hakas Cumhuriyeti	4 001	Aginski-Buryatski Milli Dairesi	390

Kaynak: Rusya 2002 Nüfus Sayımı Resmi Web Sitesi, www.perepis2002.ru/index.html?id=17

Rusya’daki tüm federal bölgeler arasında en az etnik Tatar Uzakdoğu Federal Bölgesi’nde yaşamaktadır. Çünkü bu bölgede 2002 yılında yaklaşık 56 000 Tatar Türkü tespit edilmiştir. Uzakdoğu Federal Bölgesindeki hiç bir idari birimde Tatarların nüfusu 15 000’i aşmamaktadır. Burada sadece 3 idari birimde 10 000’den fazla Tatar yaşamaktadır. Primorski İdari Bölgesi, Habarovsk Eyaleti ve Saha-Yakut Cumhuriyeti barındırdıkları 10 000’den fazla etnik Tatarla bölgede en çok Tatar Türkü kapsayan idari birimlerdir. Bir başka anlatımla, bölgede en fazla Tatar Türkü Primorski Eyaleti (14 549) en az Tatar ise Çukotka Milli Dairesi’nde (534) yaşam sürmektedir (Tablo 13). Uzakdoğu’nun en yoksul, en soğuk ve en az gelişmiş kesimlerinde en az Tatar yaşamaktadır. Bu nedenle seyrek nüfuslu, çok sert iklim koşullarının görüldüğü ve geri kalmış Çukotka Milli Dairesi ile Koryak Milli Dairesi,

hem doğal koşullar, hem refah düzeyi, hem de coğrafi mesafe etkenlerine bağlı olarak en az Tatar barındıran idari birimlerdir. Oysa ılıman iklim koşullarına sahip ve en gelişmiş kesimlerde Tatar nüfusun arttığı gözlenir: Primorski Eyaleti ve Habarovsk Eyaleti buna örneklerdir (Tablo 13).

İdari Birim	Tatar Nüfusu	İdari Birim	Tatar Nüfusu
Primorski Eyaleti	14 549	Amur İli	4 889
Habarovsk Eyaleti	10 972	Magadan İli	2 006
Saha-Yakut Cumhuriyeti	10 768	Dağlık Yahudi Özerk İli	1 196
Sahalinsk İli	6 830	Çukotka Milli Bölgesi	534
Kamçatsk İli	3 617	Koryak Milli Bölgesi	216

Kaynak: Rusya 2002 Nüfus Sayımı Resmi Web Sitesi, www.perepis2002.ru/index.html?id=17

Rusya’da azınlıkların kesin sayılarını belirlemek kolay olmamaktadır. Çünkü nüfus sayımlarında bazı millet ve azınlıklar kendilerini farklı tanımlayabilmekte veya aynı milletin mensupları kendilerini ayrı bir etnik kol veya alt dalı gibi gösterebilmektedir. Bu nedenle “günümüzde Rusya’da kaç etnik Tatar yaşamaktadır?” sorusunun kesin sayılarla yanıtlanması neredeyse imkânsızdır. Rusya’daki nüfus sayımlarında her birey kendi etnik aidiyetini özgürce kendisi belirleyebilmektedir. Fakat bu bireysel tercih özgürlüğü bazı yanlış tanımlamalara, yanlış millet belirlemelerine, göreceli etnik aidiyet tercihlerine ve tüm bunların sonucunda demografik profilin gerçeği yansıtmamasına neden olmaktadır.

Rusya Federasyonu sınırları içinde yaşayan ve kendini Tatar olarak tanımlayan 20’den fazla yapay alt etnos yaşamaktadır. Bazı Tatarlar kendini Kırım Tatarı, bazıları Astrahan Tatarı, bazıları ise Sibirya Tatarı olarak tanımladıkları için aynı millettten olmalarına rağmen, resmi istatistiklerde farklı etnoslara ait gibi görülmektedirler. Bu durumda Rusya’da kaç Tatar yaşamaktadır sorusunun 20 farklı yanıtı olabilir. 2002 yılındaki nüfus sayımında Rusya sınırları içinde yaşayan ve Tatar olarak bilinen topluluğun farklı alt kolları ve nüfus sayıları Tablo 14’te gösterilmiştir.

Millet (Azınlık)	Nüfus Sayısı
Tarski Tatarları	91
Tatar	11044
Tatari	5505997
Kırım Tatarları	3807
Sibirya Tatarları	9368
Astrahan Tatarları	1991
Zabolotni Tatarları	1
Kazan Tatarları	499
Kryaşen Tatarları	7067
Tevriz Tatarları	2
Alabugat Tatarları	6
Kasimov Tatarları	29
Kurdak-Sargat Tatarları	2
Nugay Tatarları	30
Teptyari Tatarları	25
Tobolsk Tatarları	7
Tümen-Türin Tatarları	16
Çulim Tatarları	2
Yurtov Tatarları	6
Yaskolbin Tatarları	3

Kaynak: Rusya Devlet İstatistik Kurumu Başkanlığı, www.gks.ru

Rusya Bilimler Akademisinin bir yayınında Altay Dil Ailesi içinde yer alan ve Rusya'da yaşayan Tatarlar aşağıdaki grup ve alt gruplarda toplanmışlardır: (Juravskiy vd. 2009:116-117).

1. Tatarlar
 1. 1. Orta Volga Tatarları (Srednovoljskie Tatari):
 - A. Kazan Tatarları
 - B. Mişari (Mişer) Tatarları
 1. 2. Astrahan Tatarları:
 - A. Karagaş Tatarları
 - B. Kundrovsk Tatarları
 - C. Yurtovsk Tatarları
 - D. Alabugats Tatarları
2. Kryaşen Tatarları

3. Nagaybak Tatarları¹¹
4. Sibir Tatarları (Sibirskiye Tatarı)
 4. 1. Tobol-İrtiş Tatarları:
 - A. Tümen-Turin tatarları
 - B. Tobol Tatarları
 - C. Yaskolbinskiye (Zabolotniye) Tatarları
 - D. Tevriz Tatarları
 - E. Kurdaksko-Sargatskiye Tatarları
 - F. Tarsk Tatarları
 - G. Barabin Tatarları
 4. 2. Tomsk Tatarları:
 - A. Euştintsi
 - B. Çati
 - C. Kalmaki
5. Polonya Tatarları
6. Belarus-Litvanya Tatarları

Türk araştırmacılar ve bilim adamları Rus bilim uzmanlarından biraz farklı açıdan olaya bakarak, Rusya’da yaşayan Tatar topluluklarını farklı şekilde gruplandırmaktadırlar. Örneğin Özkan (2003) ve Çomak (2012) araştırmalarında aşağıdaki gruplandırmayı yapmaktadır:

1. İdil-Ural Tatarları:
 - A) Kazan Tatarları: Tipter, Perm, Nukrat ve Besermen Tatarları
 - B) Mişer Tatarları.
 - C) Kryaşen (Kreşin) Tatarları: Starokreşeniye Tatarları (eski Kreşinler) ve Novokreşeniye Tatarları (Yeni Kreşinler).
 - D) Kasım Tatarları.
2. Astrahan Tatarları: Karagaslar ve Yurt Tatarları.
3. Sibirya Tatarları: Baraba, Tomsk, Tobol, Tara, Tümen, Yolutorouski Tatarları.
4. Kırım Tatarları: Nogaylar, Tatlar, Üskütler ve Dobruca Tatarları.

¹¹ Çelyabinsk oblasti (ili) nda yaşamakta olan Ortodoks Hıristiyan Tatarlara “Nagaybak Tatarları” denir.

5. Litvanya ve Polonya Tatarları.

Yukarıdaki sınıflandırmada izleneceği gibi Tatar topluluklarının coğrafi açıdan kümelenmeleri konusunda Rus ve Türk araştırmacıların ortak değerlendirmeleri olduğu gibi kimi zaman derin farklılıklar da söz konusu olabilmektedir. Fakat şu bir gerçektir ki dünya genelinde tek bir Tatar milleti olmasına rağmen XXI yüzyılın başında çok sayıda Tatar etnokültürel algılaması yaratılarak, farklı Tatar milletleri varmış gibi bir izlenim oluşturulmak istenmektedir. Bu çok boyutlu etnik algılamının, bir milleti suni alt etnik topluluklara bölmeye birinci ana nedeni Tatarların çok geniş coğrafyaya yayılmış olmaları ve farklı bölgelerde farklı isimler altında yer almalarıdır. İkinci ana neden ise Rusya'nın uyguladığı nüfus sayım yöntemlerinde her bireyin kendi etnik ve dinsel aidiyet kimliğini belirtme konusunda kişisel tercihlerin oluşturduğu karmaşadır. Nitekim SSCB döneminde Tatarlara karşı uzun süre yürütülen Ruslaştırma politikaları ile Tatar Türklerini bölmeye ve nicel olarak küçültmeye yönelik demografik çarpıtmaların pek çok örneği bulunmaktadır (Devlet, 2012: 189-254).

XX. Yüzyılın başında Rusya'daki iç savaş esnasında komünist yöneticiler her ne kadar İdil-Ural Bölgesinde büyük bir Türk devleti kurulacağına dair sözler verdilerse; her ne kadar Stalin bölgenin en kalabalık iki Türk milletini bir araya getiren Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyetinin kurulacağını vaat ettiyse de bunların hiç biri yerine getirilmedi. Bolşeviklerin iç savaştan galip çıkmalarıyla verilen sözler unutulmuş; İdil-Ural Bölgesinde Çuvaşistan, Başkurdistan ve Tataristan olmak üzere üç ayrı Özerk Cumhuriyet kurulmuştur. 23 Mart 1919 tarihinde Başkurdistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve 27 Mayıs 1920 tarihinde de Tataristan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti resmen ilan edilmiştir. Böylece hem İdil-Ural Bölgesinde yaşayan Türklerin bir araya gelip güçlü bir devlet kurmaları engellenmiş, hem de kardeş halklar yapay sınırlarla bölünerek gelecekteki etnik tansiyonu yükseltecek olaylara zemin hazırlanmıştır. Dahası bu siyasi sınırlar etnik nüfus sınırlarını yansıtmıyordu. Örneğin, Tatar milletinin %75'i kendi adını taşıyan cumhuriyet sınırlarının dışında kalmıştır. Öte yandan Kazaklara, Türkmenlere, Özbeklere, Kırgızlara ve Azerilere kendi bağımsız cumhuriyetlerini kurmalarına izin verilirken, Tatarlara bu hak verilmemiştir. Tataristan'ın Rusya'nın içinde yer alan küçük bir özerk cumhuriyet olarak siyasal varlığını sürdürmesi kararlaştırılmıştır.

BEŞERİ COĞRAFYA PERSPEKTİFİNDEN TATARİSTAN CUMHURİYETİ

Böylece 1989-1990 döneminde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri birer birer tam bağımsızlıklarını ilan ederken, Tataristan, Yakutistan, Başkurdistan gibi özerk cumhuriyetler bunu gerçekleştiremediler. Tataristan'da 30 Ağustos 1990 tarihinde egemenliğin ilan edilmesinden sonra, 21 Mart 1992 tarihinde tam bağımsızlık için bir referandum yapılmış; ancak bu bağımsızlık girişimini Rusya tanımayarak uygulamaya konulmasını engellemiştir. Benzer şekilde Tataristan Cumhuriyeti Parlamentosunun 15 Eylül 1990 tarihindeki Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçişini de Moskova yönetimi tanımamıştır.

SSCB döneminde Tatar dili yerine üniversitelerde ve resmi dairelerde Rus dilinin kullanılması; 1940 yılında Latin alfabesinin kaldırılarak Kiril alfabesine geçilmesi; Tataristan Cumhuriyeti sınırları dışında yaşayan binlerce etnik Tatarların kendi ana dilinde eğitim görememesi Moskova'nın Ruslaştırma politikalarının başlıca örnekleridirler. Kültürel asimilasyon ve Ruslarla yapılan karma evlilikler, bir yandan etnik Tatarların Ruslaşmasına, diğer yandan da Rusya içinde kültürel erimelerine yol açmıştır. Örneğin 1989 yılında yapılan nüfus sayımında SSCB sınırları içinde yaşayan Tatar nüfusunun %16,8'i yani 1,1 milyon kişi ana dilini "Tatarca" değil "Rusça" olarak belirtmiştir. Rusya'da yaşayan her altı Tatardan birinin Rusçayı ana dil olarak belirtmiş (dolayısıyla da benimsemiş olmaları) olması, SSCB dönemindeki Ruslaştırma politikalarının başarısını gayet iyi yansıttığı söylenebilir.

2002 ve 2010 nüfus sayımlarında Ruslar, Belaruslar ve Ukraynalılar gibi Slav milletler tüm Rusya topraklarında bölünmeden tek millet olarak nüfus kayıtlarına geçerken, nedense Tatarlar yaşadıkları coğrafi bölge, dinsel inançları veya ağız-dil farklılıklarına göre çok sayıda alt etnosa bölünmüşlerdir. SSCB dönemindeki nüfus istatistiklerinde yer almayan ve nüfusları 45 000'e ulaşan Kreşin, Nagaybak ve Sibiry Tatarları 2002 nüfus sayımında her biri ayrı birer millet gibi değerlendirilmiştir. Böylece demografik oyunlarla, istatistiksel çarpıtmalarla Rusya Federasyonu içindeki Tatar nüfusunun bilinçli olarak azaltıldığı görülmektedir (Kamalov, 2007:296-297).

5.SONUÇ VE TARTIŞMA

Tarım, endüstri, ulaşım ve enerji kaynakları bakımından büyük potansiyele sahip olan Tataristan, Rusya'nın en gelişmiş, en zengin ve refah seviyesi en yüksek cumhuriyetlerinin başında gelir. Tataristan'ın Rusya yüzölçümü içindeki payı sadece %0,4 olmasına rağmen Rusya'daki toplam sanayi üretiminin %3,8'ini, buzdolabı üretiminin %8,3'ünü, sentetik kauçuk ve naylon üretiminin %41,5'ini, sinema ve fotoğraf filmleri üretiminin %100'ünü, gaz türbinleri üretiminin %95'ini, otomobil üretiminin %30,3'ünü, oto lastik üretiminin %30'unu, ham petrol üretiminin %3,5'ini ve tarımsal üretiminin yaklaşık %4,6'sını tek başına karşılamaktadır (Ulyanov, 2006:351-358).

Başkurdistan ile birlikte Rusya'nın nüfusu en fazla özerk cumhuriyetini Tataristan oluşturur (Atasoy, 2011: 56). Rusya Federasyonu sınırları içinde Ruslardan sonra yaşayan en kalabalık topluluk da yine Tatarlardan meydana gelmektedir. Nüfusu günümüzde 5,5 milyonu aşan Tatar diasporası Rusya'nın en kalabalık, kültürel açıdan çok zengin ve en geniş coğrafi alana yayılmış diasporasıdır. Rusya sınırları dışındaki birçok ülkede de Tatar azınlığın yaşadığı bilinmektedir. Bulgaristan'dan Yakutistan'a, Polonya'dan Azerbaycan'a, Ukrayna'dan Türkmenistan'a, Kanada'dan Avustralya'ya, Romanya'dan ABD'ye kadar dünyanın dört bir yanına Tatar toplulukları dağılmış durumdadır.

Tataristan çok boyutlu, çok tanımlı, daha da önemlisi göreceli değerlendirmelere açık bir cumhuriyettir. Bu görecelik hem ekonomik gelişmişlik tablosunu belirlemede, hem medeniyet ve kültür dünyasındaki yerini belirlemede, hem de politik geleceğinin inşasında açık bir şekilde görülmektedir. Tataristan ne kadar Slav dünyasının bir parçasıysa o kadar da Türk dünyasının bir parçasıdır. Ne kadar İslâm dünyasının parçasıysa o kadar da Hristiyan dünyasının parçasıdır. Hem Rusların ve Tatarların, hem de 150'den fazla etnik topluluğun asırlar boyunca birlikte yaşadıkları bu zengin topraklarda dinsel ve etnik hoşgörü ile kültürel tolerans ve birliktelik bir kaçınılmazlıktır. Bu kültürel hoşgörü ve karşılıklı saygı, bu etnik uyum ve barış kuşkusuz Tataristan Cumhuriyetinin siyasal geleceği için de önemli bir avantajdır. Tataristan'ın uluslararası kara sınırı olmayan karasal bir ada gibi tamamen Rusya toprakları ile çevrili bir cumhuriyet olması; Moskova'ya

olan coğrafi yakınlığı; zengin sanayi ve enerji kaynakları ile stratejik jeopolitik ve jeoekonomik konumunu onun neden Rusya'dan ayrılamayacağı ve neden tamamen bağımsız olamayacağına ipuçlarını göstermektedir. Daha da önemlisi, kültürel özellikler ve nüfus yapısı itibarıyla Tataristan yarı Rus – yarı Tatar cumhuriyeti olarak da tanımlanabilir. Moskova'ya olan coğrafi yakınlık, iki başkent arasındaki ekonomik ve siyasi yakınlığı kaçınılmaz kılmıştır. Tataristan'sız Rusya düşünülmediği gibi, Rusya'sız bir Tataristan'da günümüzde koşullarında olanaklı görünmemektedir. Bu siyasi, ekonomik ve coğrafi koşullar altında “zorunlu işbirliği ve kaçınılmaz birliktelik” Kazan-Moskova hattındaki ilişkileri belki de en iyi açıklayan tanımlamadır.

Rusya Federasyonu sınırları içindeki Özerk Cumhuriyetler arasında birlik ve beraberliğin zayıf oluşu; Moskova'nın dayattığı politikalarla karşı ortak alternatifler ve politikalar oluşturamamaları (hatta Başkurdistan ve Tataristan gibi komşu Türk Cumhuriyetleri arasında bile işbirliğinden çok çözülmemiş sorunların olması); yakın gelecekte Tataristan gibi cumhuriyetlerin tam bağımsızlık kazanabilmelerinin önünde duran temel sorunlardır.

Doğu ile Batı Medeniyetlerin kavşağındaki Tataristan, hem Avrupa ve Asya kıtalarını hem de İslâm ve Hıristiyan inançlarını potasında birleştiren, yarı Slav yarı Türk kültürlü heterojen bir cumhuriyettir. Nüfusunun %53'ünü Tatarlar ve %41'ini Slav milletlerden oluşan bir cumhuriyet başka bir biçimde tanımlanabilir mi? Rus ve Tatar halklarını, iç içe geçen ve çoğu zaman bütünleşen kültürel ve toplumsal özellikleri ile günümüzde birbirinden ayrı düşünmek oldukça zordur. Aslında çok kültürlü, çok kimlikli heterojen etnik nüfus yapısı Tataristan için bir yandan çeşitli fırsatları ve avantajları, diğer yandan ise çeşitli tehditleri ve dezavantajları birlikte sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alekseev, A. İ. ve Nikolina, V. V., (1999), “*Geografiya: Naselenie i Hozyaystvo Rosii*”, İzdatelstvo “Prosveštenie”, Moskova.
- Arslan, M., (2012), “*Rusya Federasyonu'nun Federatif Yapısı ve Demografik Dinamikleri*”, Sovyetler Birliğinin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu Türk Dilli Halklar – Türkiye ile İlişkiler, Editörler: Erhan

- Büyükakıncı ve Eyüp Bacanlı, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Atalay, İ., (2013), “*Türk Dünyasının Coğrafyası*”, Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı I, Yıl 9, Sayı 53, Editörler: Hasan Celal Güzel ve Bilgehan Atsız Gökdağ, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara.
- Atalay, İ., (2001), Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Atalay, İ., (2007), Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası, META Basım, İzmir.
- Atasoy, E., (2010), Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Atasoy, E., (2013), Demografi Yazıları, MKM Yayınları, Bursa.
- Atasoy, E., (2011), Demografi, Jeopolitik ve Etnocoğrafya Işığında Rusya, MKM Yayınları, Bursa.
- Babin, Y. V. Moskvın, V. V. Vidyapın ve V. İ. Stepanova, M. V., (2005), *Ekonomičeskaya Geografiya Rosii*, İzdatelskiy Dom “İNFRA-M”, Moskova.
- Gorelova, A. A. ve Mesyatseva, L. N., (1978), *Malıy Atlas SSR, Glavnoe Upravlenie Geodezii i Kartografii Pri Sovete Ministrov SSSR*, GUGK- Moskova.
- Caşın, M. H., (2006), Novgorod Knezliği’nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul.
- Çepaliga, A. L. ve Çepaliga, G. İ., (2004), *Regioni Rosii*, Spravoçnik, İzdatelstvo “Daşkov i K”, Moskova.
- Çomak, İ., (2012), “*Rusya Federasyonu’ndaki Titüler Türk Halkları*”, Sovyetler Birliğinin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu Türk Dilli Halklar – Türkiye ile İlişkiler, Editörler: Erhan Büyükakıncı ve Eyüp Bacanlı, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Dağı, Z., (2002), *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika, Rusya’nın Dönüşümü*”, Boyut Kitapları, İstanbul.
- Devlet, N., (2012), “*Tataristan’da Siyasal Süreç*”, Sovyetler Birliğinin

Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu Türk Dilli Halklar – Türkiye ile İlişkiler, Editörler: Erhan Büyükkakıncı ve Eyüp Bacanlı, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

- Dronov, V. P. ve Gluşkovoy, V. G., (2003), *Obştestvennaya Geografiya Rosi*”, İzdatelstvo “Klassiks Stil”, Moskova.
- Dronov, V. P. ve Rom, V. Y., (2002), *Geografiya Rosii: Naselenie i Hozyaystvo*, İzdatelstvo “Drofa”, Moskova.
- Dubenyuk, N. V. ve Sergeev, İ. Y., (2008), *Bolşaya Entsiklopediya Rosii*, İzdatelstvo EKSMO, Moskova.
- Gluşkovoy, V. G. ve Simagin, Y. A., (2011), *Federalnie Okrug Rosii. Regionalnaya Ekonomika*, İzdatelstvo “Knorus”, Moskova.
- Gorelova, A. A. & Mesyatseva, L. N., (1978), *Malıy Atlas SSR, Glavnoe Upravlenie Geodezii i Kartografii Pri Sovete Ministrov SSSR, GUGK- Moskova*
- Jitkov, V. B., Paşintseva, N. İ., Voronina, İ. V. ve Selezneva, E. A., (2011), *“Regioni Rosii. Osnovnie Harakteristiki Subektov Rossiyskoy Federatsii. 2010. Statistiçeskiy Sbornik.”* Statistika Rossi, Moskova.
- Juravskiy, A. B., Kazimina, O. E., Tişkov, B. A., (2009), *Narodi Rosii: Atlas Kultur i Religiy*, Dizayn. İnformatsiya. Kartografiya, Moskova.
- Hruştev, T. Kopilov, N. V. ve Lappo, G. M. (2006), *Ekonomiçeskaya i Sotsialnaya Geografiya Rosii*, İzdatelstvo “Drofa”, Moskova.
- Hruştev, T. (2002) *“Ekonomiçeskaya i Sotsialnaya Geografiya Rosii*, İzdatelstvo “Drofa”, Moskova.
- İshakova, Z. ve Nuriyeva, F. (2012), *“Tataristan Cumhuriyetinde 1992-2011 Yılları Arasında Dil Durumu”*, Sovyetler Birliğinin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu Türk Dilli Halklar – Türkiye ile İlişkiler, Editörler: Erhan Büyükkakıncı ve Eyüp Bacanlı, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara
- Kamalov, İ., (2007), *“Tataristan Örneğinde Putin’in Merkeziyetçi*

Politikası Çerçevesinde Rusya Federasyonu İçindeki Türk Cumhuriyetleri”, Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri, Editörler: Ali Satan ve Necdet Öztürk, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

- Kamalov, İ., (2008), Putin Dönemi Rus Dış Politikası- Moskova'nın Rövanşı-, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Karaganov, S. A., (2007), “*Mir Vokrug Rosii: 2017, Konturi Nedalekogo Buduştego*”, Sovet po Vneşney i Oboronnoy Politike, Gosudarstvennyy Universitet–Vyşşaya Şkola Ekonomiki, RİO–Tsentr, İzdatelstvo “Kulturnaya Revolyutsiya”, Moskova.
- Komarova, O. D., (1999), Naselenie Rosii Skvoz Prizmu Etničeskih Protsesov, Mir Rosii, Moskova.
- Kosolapov, A. B., (2010), “Geografiya Rosiyskogo Vnutrennego Turizma”, Uçebnoe Posobie, İzdatelstvo “Knorus”, Moskova.
- Özey, R., (2006), Türk Dünyası Coğrafyası. Ülkeler, İnsanlar ve Sorunlar, Aktif Yayınları, İstanbul.
- Özey, R., (2013a), Türk Dünyası Coğrafyası, Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı I, Yıl 9, Sayı 53, Editörler: Hasan Celal Güzel ve Bilgehan Atsız Gökdağ, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara.
- Özey, R., (2013b), “*Tarihte Türk Devletleri*”, Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı I, Yıl 9, Sayı 53, Editörler: Hasan Celal Güzel ve Bilgehan Atsız Gökdağ, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara.
- Özkan, N., (2003), Türk Dilinin Yurtları, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Petrova, N. N. (2007) Geografiya Sovremenniy Mir, İzdatelstvo “Forum-İNFRA-M”, Moskova.
- Plisetskiy, E. L. Vinokurov, A. A. Gluşkoy, V. G. ve Simagin, Y. A., (2008), “*Vedenie v Ekonomiçeskuyu Geografiyu i Regionalnuyu Ekonomiky Rossi*”, Gumanitarniy İzdatelskiy Tsentr “VLADOS”, Moskova.
- Pozdnyak, G. V. ve Polunkina, N. N., (2003), *Atlas Mira*, Federalnaya

- Slujba Geodeziya i Kartografi Rosii, PKO “Kartografiya”, İzdatelskiy Dom “Oniks 21 Vek”, Moskova.
- Simagin, Y. A. ve Gluşkovoy, V. G., (2009), “*Teritorialnaya Organizatsiya Naseleniya i Hozyaystva*”, İzdatelstvo “Knorus”, Moskova.
- Sevruk, M. A., (2008), “*Entsiklopediya Rusiya: Federalni Okrazi i Regiozni*”, Fondatsiya “Ustoyçivo Razvitie za Balgariya”, Peçat Universitetsko İzdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya.
- Sokolin, V. L., (2007), Rosiya v Tsifrah 2007, Kratkıy Statistiçeskiy Spravoçnik”, Federalnaya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki (ROSSTAT), Moskova.
- Stabnikov, V., (2011), Mir v Tsifrah – 2011, Karmanny Spravoçnik, İzdatelstvo “Olimp-Biznes”, Moskova.
- Toçenov, V. V. ve Markov, V. F., (1984), Atlas SSSR, Glavnoe Upravlenie Geodezii i Kartografii Pri Sovete Ministrov SSSR, Moskova.
- Treşnikov, A. F., (1993), Geografiçeskiy Antsiklopediçeskiy Slovar, İzdatelstvo Sovetskaya Entsiklopediya, Moskova.
- Ulyanov, İ. S., (2006), Regioni Rosii, Osnovnie Harakteristiki Subektov Rosiyskoy Fedaratsii 2006, Statistiçeskiy Sbornik”, Federalnaya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki (ROSSTAT), Moskova.
- Vinokurov, A. A. Gluşkov, V. G. Plisetskiy, E. L. ve Simagin, Y. A., (2008), “*Vvedenie v Ekonomiçeskuyu Geografiyu i Regionalnuyu Ekonomiki Rosii*”, Gumanitarniy İzdatelskiy Tsentr “VLADOS”, Moskova.
- Yiğit, A., (2013), “*Yeryüzünde Türk Nüfusun Dağılışı ve Miktarı Sorunu*”, Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı I, Yıl 9, Sayı 53, Editörler: H. C. Güzel ve B. A. Gökdağ, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara.

Elektronik Kaynaklar

<http://tatarstan.ru/> (Tataristan Özerk Cumhuriyeti Resmi Web Sitesi)

- <http://newtatarstan.narod.ru/geography.html>
<http://gokazan.ru/page38.htm> (Kazan Kenti Turizm Web Sitesi)
<http://demoscope.ru> (Rusya Demografi Enstitüsü Resmi Web Sitesi)
<http://karta.tatar.ru/> (Tataristan Özerk Cumhuriyeti Katografik Veriler Servisi)
<http://www.mojgorod.ru> (Rusya Halk Ansiklopedisi, “Moy Gorod” (Benim Kentim: Rusya’nın Bölgeleri ve Kentleri)
www.gks.ru (Federalnaya Slujba Gosudarstvenoy Statistiki: Rusya Devlet İstatistik Kurumu Başkanlığı)
<http://www.gov.ru/> (Ofitsialnaya Rosiya: Rusya e-Devlet Sitesi)
www.perepis2002.ru/index.html?id=17 (Vserosiyskaya Perepis Naseleniya 2002 Goda: Rusya 2002 Nüfus Sayımının Resmi Web Sitesi)
<http://www.elstb.ru/other/files/RSE2012.pdf> (Rosiyskiy Statistiçeskiy Ejegodnik 2012: Rusya Resmi İstatistik Kitabı 2012 Yılı)
<http://www.kzn.ru/> (Ofitsialniy Portol Goroda Kazan: Kazan Kenti Resmi Web Sitesi)
http://www.mojgorod.ru/r_tatarstan/kazan/index.html
<http://kazadmin.narod.ru/history/kazkaz.html> (Kazan kentinin ve Kazan halkının tarihi ile ilgili detaylı bilgi veren web sitesi)
<http://www.kazan1000.ru/rus/referved/territory.htm> (Kazan kentinin kuruluşunun 1000 yıldönümünün web sitesi)
<http://walk.okazani.ru/> (Yerli ve yabancı turistler için Kazan kenti ile ilgili bilgi veren turizm web sitesi)